

Ольга Камінчук

ПОЕТИЧНА ТВОРЧИСТЬ МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО В ДИСКУРСИВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Творчість Миколи Чернявського – талановитого українського поета кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. – засвідчила яскраву мистецьку індивідуальність і, відобразивши основні художні тенденції рубежу століть, стала органічною складовою літературного процесу доби. Дослідження в дискурсивно-типологічному аспекті покликане окреслити стильові домінанти доробку Чернявського, що, в свою чергу, становить важливий етап систематизації світоглядно-естетичної парадигми української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст.

М.Чернявський увійшов в українську поезію в 1887 р. Віхами його творчого шляху стали збірки “Пісні кохання” (1895), “Донецькі сонети” (1898), “Зорі” (1903), а також найповніше десяти томне видання творів (1927–31). Півстолітню творчу діяльність Чернявського обірвали арешт і розстріл у 1937–1938 р. Звинувачення поета в контрреволюційній і націоналістичній діяльності було, безперечно, спричинено його активною громадсько-культурною діяльністю після проголошення Української Народної Республіки, спрямованою на утвердження державної незалежності України¹. Чернявський – автор брошури “Україна, автономія, федерація” (1917), організатор і незмінний голова культурно-освітнього та політичного товариства “Українська хата”, Спілки вчителів, ініціатор відкриття ряду українських книгарень на Херсонщині, а також випуску газети “Вісник товариства “Українська хата””.

Починав з мотивів, притаманних романтичній ліриці першої половини ХІХ ст., а також охоче звертався до фольклору. Невипадково Чернявського характеризують як поета-традиціоналіста². Його ранній ліриці властиві романтичні мотиви пошуків долі з фольклорною персоніфікацією цього образу (“Без долі”, “Шлях”), протиставлення концептів рідний край – чужина (“Рідний край”), мотиви народних веснянок (“Весна, весна!.. Прощай, зима...”). В ній бринить сум за минулою славою України, образи кобзаря і могили постають як символи історичної пам’яті народу (“Не лебідка ячить, аж луна йде в степах”, “Вкраїно, Вкраїно, отчизна моя!..”). У ритмомелодиці ранніх поезій, позначених фольклорним впливом, вирізняється 4–3-стопний хорей, стилізований під коломийковий вірш. Названі твори виразно орієнтовані на художні тенденції першої половини ХІХ ст., але в них уже означаються і процеси, характерні для української поезії кінця ХІХ ст. Так, у вірші “Рідний край”, побудованому за принципом фольклорного мотиву протиставлення рідного краю і чужини, бачимо, крім традиційної фольклорної атрибутики (*спів дівчини, кущ калини, буйний вітер*), широке використання літературної образності – *душевні грози, гармонія свята, тихий гомін чарівничий*. А у вірші “Весна, весна!.. Прощай, зима...” вже звучить неоромантичне життєствердне привітання весни:

І все навколо п’є тепло,
І, мов зо сну, загомонило.
І засміялось, задзвеніло
На безліч тонів і ладів.

¹ Див.: Немченко І. Будівничий вільної України. // Слово і Час. – 1993. – №1. – С. 21–25.

² Див.: Бондар М. Поезія початку ХХ ст. // Історія української літератури: В 2т. – К., 1987. – Т.1. – С. 572.

Весь світ ожив, помолодів.
І ту музику серце чує,
Вітає весну молодую...³

Отже, неоромантичні тенденції виявляються вже в ранніх, у цілому традиційно романтичних, творах Чернявського. Сучасне літературознавство, відзначаючи неоромантичну доміную стилі поета⁴, акцентує “засвоєння художником слова неоромантизму як новітньої тенденції доби”⁵. Концептуальним у цьому плані мислиться антропоцентризм митця, який “сутнісні параметри людини...означував у широкому діапазоні”⁶.

Релевантний неоромантичному дискурсу образ сильної вольової особистості розгортають поезії “Всі надії мої...”, “Вірю — не згину я в північ дочасно...”, “Товаришеві”, “Хай гасять світ...”, “Зоряна ніч”, “Кайдани”, “Я в двадцять літ одстав од віку...”, “Сором в північ духа” та ін. Світоглядна категорія волі, оптимістична позиція ліричного суб’єкта через переосмислення традиційних образів *зорі, пісні, орла* як символів неоромантичного звучання розкривається, наприклад, у вірші “Вірю — не згину я в північ дочасно...”:

Вірю — не згину я в північ дочасно:
Зійде, засяє зоря моя ясна.
Радістю серце, як пташка, заб’ється,
Пісня потоком гримучим поллється.
Хай тільки здійметься думка на крила,
Хай несвідома відчується сила,
Вгору орлом я тоді піднімуся,
Щастям простору і волі уп’юся! (57)

У вірші “Товаришеві” вольова позиція ліричного суб’єкта виявляється в інтерпретації мотиву праці (“А до праці повстань, Себе там покажи” (60). Тут характерна для просвітницької поезії світоглядна категорія співдіє з неоромантичною семантичною основою твору. Стоїцизм, закорінений в оптимістичному світогляді сильної особистості, розкриває вірш “Зоряна ніч”, де утверджується концепція життя як боротьби: “І не слід відступати рано з поля без утїх борні і бід...” (184). Важливе місце у цьому вірші належить мотиву праці: “Можна скрізь робити діло, А не гинуть без пуття” (184). Дидактизм і урочистість вислову засвідчує наявність у вірші неокласичних тенденцій, значну художню роль відіграє пейзаж, що взагалі є особливістю поезії Чернявського.

Життєствердним настроєм проіннята також анакреонтічна лірика Чернявського. У двох однойменних поезіях “Пісня бенкетова” паралельно з традиційними мотивами насолоди щастям миті, веселощами і вином, згадками про минулість молодості звучить тема праці:

Весь час наш — у праці;
Дамо ж ніч одну
Ми дружній розмові,
Пісням та вину. (60)

У ряді віршів (“Нехай нас темнота тупа обезславе...”, “Я в двадцять літ одстав од віку...”, “Хай гасять світ...” та ін.) вольова позиція ліричного героя

³ Чернявський М. Твори: В 2 т. — К., 1966. — Т. 1. — С.83. Цитуючи це видання в тексті, вказуємо сторінку.

⁴ Див.: Бондар М. Поезія початку ХХ ст. // *Історія української літератури*: В 2 т. — К., 1987. — Т.1 — С. 562, 572; Гундорова Т., Шумило Н. Початок ХХ ст.: загальні тенденції художнього розвитку // *Історія української літератури ХХ ст.* — К., 1993. — Кн. 1. — С. 29.

⁵ Шумило Н. Микола Чернявський // *Гроно нездоланих співців.* — К., 1997. — С. 15.

⁶ Там само.

розкривається в боротьбі за свободу народу, нації. Світоглядна категорія волі розгортається в поєднанні з категорією свободи і засвідчує персоналістичну екстеріоризацію (самореалізацію людини в суспільстві), що поряд з інтеріоризацією (заглибленістю людини у власний духовний світ) у процесі творчості є основною засадою особистісного буття⁷. У цих поезіях неоромантична соціальна активність особистості близька до просвітницьких ідей, актуальних для української поезії другої половини XIX ст. Так, у вірші “Я в двадцять літ одстав од віку...” утверджується ідея боротьби за свободу і щастя люду:

Ще буду жить, боротись буду,
Повстану проти бур і хмар.
За волю й щастя мого люду
Прийму останній я удар. (124)

Категорію свободи розкриває також широко представлена в поезії Чернявського тема національно-визвольної боротьби, художньо реалізована як заклик до національного визволення, проголошення віри в народні сили (“Сини України!.. Згадайте минуле...”, “Наші села”, “Встань зі мною, хто несплячий”, “Народ” “Батьку, сина твого...”, “Мій заповіт”). Із названих творів структурною своєрідністю вирізняється вірш “Народ”, у якому розгортається паралелізм — буря на морі і народний гнів. Вірш починається розлогою пейзажною картиною, що змінюється роздумом про потужний визвольний рух народу як асоціативне продовження ліричної теми. Традиції громадянської лірики у творчості Чернявського були підхоплені поетами наступних поколінь: так, відлуння експресивної образності вірша (“*кати, гнобителі народу*”) відчутне в поезії В.Симоненка “Де зараз ви, кати мого народу?..”.

Домінантна функція категорії свободи особистості в структурі художнього мислення М.Чернявського виявляє осуд рабської свідомості, людини, її пасивної позиції. В поезіях національно-визвольної теми духовне рабство народу метафорично означене через образ *снучи* (“З того часу, як пильним оком сина...”). Осуджується рабська свідомість народу (“Ратай”, “Гримить війна. І наші рідні...”, “Знов гармати на сході гримлять...”), втілена в духовному світі окремої особистості (“*Testamentes nostrae vitae*”, “Кайдани”, “Холодна кров рабів дала мені життя...”). Цей мотив розгортається в широкому семантичному спектрі — від упокорення соціальної несправедливості до поклоніння матеріальному багатству.

Центральне місце в поезії Чернявського посідає концептуальна для літератури кінця XIX — початку XX ст. категорія творчості. Показовим у цьому плані є вірш “Мій спів”, який засвідчує особливість художнього буття категорії творчості — неоромантичну інтерпретацію творчості як вираження духовного світу поета, емоційного начала і просвітницький мотив співу як служіння громаді. Ідеалістичний мотив творчості як вільного вияву почуття, підвладного лише божественним силам, інтерпретується, поряд із просвітницькими ідеями, у вірші “Відповідь співця”. В ряді поезій наголошено на просвітницьких принципах творчості як служіння загалу, зокрема поява цих принципів у сонетному триптиху “Україні” завдячує національному самоусвідомленню поета: “...Вкраїно любая моя! Тобі, єдиній, я співаю. Тобі вінка я заплітаю. Тобі віддам і душу я!..”. У вірші “Моя пісня” ідея творчості як служіння Україні виразняється ремінісценціями поезії Т.Шевченка “Думи мої...” — мотивом посилення пісні в Україну. Антропоцентричне бачення творчості поглиблюється у поезіях Чернявського, написаних на рубежі століть.

⁷ Див.: Мунье Э. Персонализм. — М., 1992. — С. 61.

Так, у вірші “Мрії, радощі і суми” (1904) творчість постає як вираження усього комплексу духовно-емоційного світу особистості, контрастів у її житті, що перегукується із трактуванням творчості в поезії Олександра Олеся:

Мрії, радощі і суми,
І надії, й горді думи –
Все, що прийме рідна мова, –
Я замкну в перлині слова.
І в тих перлах буду жити –
То ясний, то сумовитий.
То слабкий, то знову сильний, –
Завжди щирий, завжди вільний. (289)

А проте актуальними для Чернявського залишаються ідеї служіння поета суспільно важливій справі (“Борцям – героям”, “Коли лютує океан”).

Тема свободи творчості в поезії Чернявського актуалізує персоналістичну ідею вільної творчої особистості⁸. Найпоказовіший з цього погляду вірш “Відповідь”, у якому проголошується теза про вільну творчість, що як служіння батьківщині рівноцінна творчості в її просвітницькому трактуванні. Творчість як спів вільної душі асоціюється з просвітою народу також в поезії “До пісні”.

Поетична творчість осмислюється Чернявським в її абсолютно-духовній сутності (“Іскра”), як антитеза буденності (“Заспів”). Мотив польоту – характерний структурний прийом віршів, у яких розкривається піднесеність поезії над земною буденністю:

Я долі покірний, та вищий від долі,
Я в співах над світом земним піднімусь.
Я духом безсмертним не знаю неволі,
Мов ікра летюча, у пільмі я мчусь.
 (“Іскра”, 231)

Для розуміння категорії творчості у Чернявського важлива проголошена ним ідея безсмертя духовної спадщини поета (“Знавці мистецтва, Соломони...”, “Гомер”, “Пісні предків”, “Моя пісня”). Ця ідея подана в синтезі з осмисленням свободи творчості, непроминальності духовної спадщини для сучасності: безсмертний дух митця протиставляється його фізичній смертності.

Релевантне неоромантизму трактування мистецтва як дієвої сили в боротьбі за свободу актуалізується в поезіях Чернявського на історичну тему – “Коли, як віл, Ізраїль шию...”, “Слов’янський заповіт”. У першому вірші поет переходить від згадки про біблійні часи до сучасної йому ситуації в Україні, другий – цілком зосереджений на історичній темі. Віра в творчість як дієву силу в боротьбі за краще майбутнє висловлюється і безвідносно до історичної теми у вірші “Нависла ніч, стоїть понура...”.

Важливою складовою творчості поета виступає пейзажна лірика, яка художньо реалізує категорію природи. Як відзначав С.Єфремов, “Картини природи, степ широкий, ясне й спокійне море – їм Чернявський багато дає місця в своїй поезії”⁹. Це і пейзажі, окреслені в душі романтичної умовності (“Степ і степ, один без краю...”, “Гроза”), і предметні, з широким залученням образів-реалій (“Урожай”, “Вечір”). Пейзажний елемент посідає вагоме місце також в поезіях медитативного характеру – таких як, наприклад, “Вечірні мрії”.

Незаперечною є оптимістична маркованість пейзажної лірики Чернявського (“Поміж хмар веселка грає...”, “У вікно моє весняне...”, “Вітаю тебе я, одвічне

⁸ Там само. – С. 8.

⁹ Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995. – С. 547.

світило...”, “Розпустились верби...”, “І уперті, і веселі...”, “Я прийшов до тебе, море...”). Важлива структурно-семантична функція притаманна романтично-міфологічній символіці *сонця* як творчої енергії життя. Отже, поет віддає перевагу денному ладу символів природи¹⁰. У вірші “Вітаю тебе я, одвічне світило...” зображено схід сонця, що осмислювався у міфології як світостворення¹¹. За народним уявленням, у мить сходу “сонце надзвичайно енергетичне, воно оживляє, пробуджує увесь світ, дає тепло, світло, силу і енергію всьому”¹². Поет сприймає й закорінені в міфології уявлення про загибель під променями ранкового сонця лихих, темних сил. Міфологічну семантику творення світу має також *весна*¹³, яка у Чернявського – символ оновлення, надії на краще, співзвучний з образною системою поезії Лесі Українки. Настрояє забарвленість пейзажів Чернявського творить і образ *моря* як символ свободи, руху, оновлення. Засвоєна неоромантиками романтична поетизація вільної стихії моря (Дж.Байрон, М.Лермонтов) виразно прочитується у віршах “Цар і море”, “Заклик до моря”, “На південь, до моря, я линув душею...”, “Я прийшов до тебе, море...”. Символом свободи з патріотичним конотативним навантаженням виступає у Чернявського *степ*; це один з його улюблених образів – “Як люблю піти весною...”, “Степ”, “Ой степе, мій степе...”. “Я – степу син, душею й тілом я весь твій”, – проголошує поет у вірші “З чужини”.

Для Чернявського характерне потрактування природи як джерела душевної і творчої наснаги (“Як люблю піти весною...”, “На південь, до моря, я линув душею...”, “Ой степе, мій степе...”, “Спустилась ніч в очерети...”, “Я прийшов до тебе, море...”). Краса природи наснажує душу ліричного суб’єкта новими силами. Образ природи набуває функції символу – *зоряне небо* як успадковане від романтизму втілення ідеалу:

Вічним спокоєм дихнуло на мене з далекого неба,
Ніби росою скропилось гаряче, намучене серце.
Стихло, мов зв’язане, горе. І сльози скотились останні,
Впали на землю холодну алмазами в срібнім промінні.

(“Після бурі”, 151)

Урочисте звучання твору підкреслюють ритмомелодичні засоби – шестистопний неримований дактиль, стилізований під античний гекзаметр.

Актуальною для Чернявського залишалася просвітницька естетика з її апологетизацією боротьби за свободу і щастя народу, служіння мистецтва громадській справі, біблійною образністю (*нива, зерно, сіячі*) – “Нехай нас темнота тупа обезславе...”, “Я не прохаю в тебе, Боже...”, “Не під співи та музику...”, “Просторо і вільно у нас на Україні...”, “Питання”, “Ти не загинеш, Україно...”, “Шевченко” та ін. Жертовний шлях інтелігента-просвітителя – в центрі поезії “Я не прохаю в тебе, Боже...”. Ліричний суб’єкт вірша зрікається особистого щастя заради служіння рідному народові. Носієм просвітницьких ідей часто постає сильна вольова особистість, як, наприклад, у вірші “Нехай нас темнота тупа обезславе...”.

У поезіях просвітницької теми широко втілено ідею єднання інтелігенції з народом і ширше – єдності української нації (“Я не прохаю в тебе, Боже...”, “Народ і ми”, “Ти не загинеш, Україно!..”). Чернявський утверджує високу

¹⁰ Див.: Ласло-Куцук М. Шукання форми. Нариси з української літератури ХХ століття. – Бухарест, 1980. – С. 23.

¹¹ Дмитренко М., Іванникова Л., Лозко Г., Музиченко Я., Шалак О. Українські символи. – К., 1994. – С. 78.

¹² Там само. – С. 78.

¹³ Там само. – С. 80.

національну свідомість. Для нього неприйнятний перехід до чужого культурного середовища замість служіння матері – Україні (“Не під співи та музику...”). Вагомим фактором формування національної самосвідомості виступає мистецтво (“Грими сурмою бойовою...”). Поет звертається до музи, яка, на його переконання, покликана підносити самоповагу українців, національну гідність народу.

Для поезії Чернявського характерна патріотична лірика, висловлення любові до України. Синонімом дорогої серцю поета батьківщини є народна пісня (“Коли вечірньою добою...”). В насиченому емоційно виразним патріотичним почуттям вірші “На крилах” семантичний центр – вболівання за руїну рідного краю. Вірш розгортає картину панування соціального зла: неволі, злиднів, духовного зuboжіння.

Широко розроблена в поезії Чернявського соціальна тема – зображення бідувань знедолених, соціальних контрастів, народних повстань (“В огні повстання”, “Засуха”, “Брат”, “Вогні безодні”, “Хліб”, “Сирота”, “До сонця”, “Косарі” та ін.).

Просвітницько-позитивістські принципи життя заради інших¹⁴ засадничі для розуміння Чернявським призначення поета, митця в суспільстві. Поет для нього – це насамперед пророк, що вчить, проголошуючи “святий заповіт” любити людей (“Коли б я серце мав велике...”). Цей вірш яскраво виявляє рецепцію просвітництвом християнської етики. Водночас поет дбає і про суто мистецькі параметри творчості. Слово пророка – це “натхнення проповідь”, високе мистецтво. Соціальна заангажованість митця втілена у вірші “Я не можу бути щасливим...”. Знаковою постаттю поета-пророка і просвітителя був для Чернявського Т.Шевченко (“Шевченко”, “Великі слова”). До речі, твір “Великі слова” майже цілком побудований на ремінісценціях поезії Шевченка.

У віршах соціальної, національно-визвольної та просвітницької тематики простежується еволюція художнього мислення поета від апологетизації збройної боротьби до антимілітаристських мотивів. Так, у поезії “В огні повстання” (1887) підноситься боротьба козацтва з поневоленням України Польщею; збройна боротьба, насильство проти гнобителів трактується як справедлива помста: “За колишні кари карами платити” (43). А у вірші “Меч” (1889) поет підкреслює антигуманність війни, висловлює переконання, що будь-яка збройна акція смертоносна:

Меча того люди й тепер прославляють
І згоду мечами скувати бажають,
Забувши, що в руки хто візьме меча,
Той гибель од його собі признача. (90)

Антимілітаристські мотиви посилюються у творах – відгуках на події війни у Маньчжурії 1904 р. (“Під час війни немає сили...”, “Стояла ніч німа, холодна...”). Війна осмислюється як антигуманна ситуація, коли люди-брати стають ворогами. У поемі “Жертва”, написаній під враженням подій революції 1905 року, поет акцентує на тому, що жертви, загибель безвинних людей зумовлені відступом від основ християнської моралі – неодмінним атрибутом війни, передусім громадянської. Дівчина, яка марно намагалася зупинити озброєних козаків і солдатів, переконуючи їх у тому, що вони – брати своїх супротивників, змушена вдатися до зброї і гине від рук співвітчизників. Поема структурована біблійною образністю і символікою, характерною для просвітницького дискурсу. Епіграфом до твору поет обрав цитату з Євангелія від Матвія (розділ XXXIII, вірш 37), в якій

¹⁴ Див.: *Татаркевич В.* Історія філософії: В 3 т. – Л., 1999. – Т. 3. – С. 27.

йдеться про побиття пророків камінням. Біблійний месіанізм прозирає також в окресленні образу головної героїні:

І де йшла, де проходила, —
Всі серця вона скоряла.
І молилися на неї
І кати, і назареї. (332)

Лише в окремих віршах (“Веди мене, я йду з тобою!..”) ліричний суб’єкт висловлює готовність взяти до рук зброю як протидію пануванню жорстокості у суспільстві, репресивному державному устрою, за якого “пророків згоди й тишини” розіп’ято на хрестах. І хоча поет — “бард всесвітнього братерства”, прихильник мирного залагодження конфліктів, він також високо цінує подвиги героїв збройної боротьби за волю України, їхню жертвовність і офіру (“Я не прихильник буч кривавих”).

За всієї заангажованості неоромантизмом поезія Чернявського дає чимало зразків романтичного світобачення. Свою приналежність до романтизму письменник декларував у вірші “Я — романтик? Безперечно...”. Романтичні тенденції творчості Чернявського засвідчує експресивно висловлене розкриття контрасту між ідеалом та дійсністю (“Глухою темною стіною...”, “Я не відбився від кайданів...”, “Як чорна галич восени” та ін.). Для його поезії характерні романтичні мотиви життя як плавання човном по морю, пошуку долі, поривання в далечінь, насиченість романтичною образністю пейзажної та інтимної лірики. У цьому плані показова пейзажно-романсова поезія “Тихо гойдаються в синьому морі...”:

Тихо гойдаються в синьому морі
Іскорки-зорі.
Ніби купається в хвилі блискучій
Рій їх летючий.
Скелі здіймаються, ще не остиглі,
Темні, похилі.
В чорнім міжгір’ї десь світло палає
І погасає.

Чуєте пісню на тихому морі,
В синім просторі?..
Слухайте: ось вона знов обізвалась
І увірвалась.
Човен малюється в морі на хвилі
Геть за півмилі.
Хто, безталанний, там хоче вловити
Долю у сіті?..

Цей вірш, датований 1897 р., поєднує романтично-пісенну образність і новаторську ритміку, властиву поезії початку ХХ ст. (пізня лірика Лесі Українки, поезія М.Вороного, О.Олеся).

Поезії Чернявського притаманна також образність історіософської семантики, закорінена в українській романтичній поезії першої половини ХІХ ст. — образи *могили, козака, запорожця* як символи історичної пам’яті українського народу. Так, поезія “Степ” у типовій для Чернявського манері розгортає історіософську символіку могили, козака-запорожця на тлі картини степової природи.

Цікаво, що до властивих українському романтизму фольклорних мотивів поет звертався і в ранніх творах, і у віршах середини 90-х років: “Ой у темнім гаї...” — народнопісенні мотиви, “Доля” — фольклорна персоніфікація, “Ой помалу, мій милесенький...” — пісенний мотив розлуки, “Нива” — мотив лихої долі. Очевидно, для Чернявського були затісними межі літературної поетики, яка певною мірою уніфікувала поезію, послаблювала її національний елемент.

Інтимна лірика поета включає широкий спектр романтичних мотивів: елегійні (“По полю чистому для неї...”), баладні, пісенні (цикл “Пісні кохання”). Пізньоромантично-просвітницьке поєднання інтимно-особистісної поезії з соціальними мотивами бачимо в циклі “Пісні кохання”. Пісні кохання в серці поета змінюються “іншими почуваннями” — устремлінням до боротьби з долею, темними силами. Настроєва бінарність його інтимної лірики накладає відбиток на

семантичну структуру жіночого образу. Кохана в поезіях Чернявського — це не тільки суб'єкт інтимного світу “двох”, а й вірний друг, який завжди поряд у боротьбі.

Чернявському близькі й неокласичні тенденції, на що звертають увагу дослідники, підкреслюючи “багате описове слово, спокійний, класичний вірш”¹⁵, “барвистість і чіткість контурів предметного світу, ясність простого ліричного почуття”¹⁶. Споглядальність і емоційна врівноваженість, властиві цьому художньому напрямку, були органічними для світогляду Чернявського, про що свідчать слова самого письменника: “По-російському кажучи, щастя — “в созерцании”, в спогляданні, в “об’єднанні” в моєму “я” здобутків праці й діяльності всього світу і в оцінці всіх явищ життя — уже з якогось віддалення, уже з значною долею заспокоєння”¹⁷.

Цикл “Донецькі сонети” відзначається поєднанням неокласичної віршової форми і романтичної умовності. У сонеті “Князь Ігор” історична тема художньо реалізована комплексом близьких до символістичної поетики образів, оповитих серпанком таємничості й загадковості:

І бачу я: струї срібляні
Тремтять, до берега йдучи.
І хтось незнаний на світанні
Ворушить росяні кущі...
То Ігор-князь тіка а полону.
Слідом Овлур за ним. Збива
Убрання росяне з розгону...(200)

Хоча серед віршів циклу є і предметна лірика (“Вечір”, “Осінь”, “Перший лід”, “Порубка”). Так, сонет “Вечір” побудований на конкретних, зримих та акустично виразних образах-деталях: “майнув огонь на байдаці”, “коня...хлопчисько поїть”, “каганці в хатах проглянули”, “крик гусей понад водою”. У циклі “Донецькі сонети” Чернявський заявив про себе як про визначного майстра сонету в українській поезії.

Неокласичним дидактизмом позначений цикл ліричних мініатюр “Нотатки”, предметність, зримість образу характерна для ряду віршів пейзажної лірики (“Урожай”, “В яснім блакитному просторі”). Неокласичні тенденції виявляють також предметно-описові замальовки, такі як “Напровесні”, “Сільська осінь”. Властива неокласицизму урочистість вислову присутня у віршах, присвячених поетам-класикам світової літератури — “Шекспір”, “Гомер”, “Пушкіну”. Неокласичне звучання вірша “Шекспір” підкреслює форма сонету, у поезії “Гомер” віршовий розмір наближений до античного — неримований 3-стопний дактиль. Предметність образу і філософічність вислову посилюється у пізніший період творчості (цикл “Крим” — 1927—1928).

Неокласичні тенденції поезії Чернявського позначилися й на широкій розробці історичної теми — як вітчизняної історії (“Кримські гості”, “Суботівське подзвіння”, “Іванець Брюховецький”, “Князь Ігор”, “Богданова інтродукція”, “Кінець Дорошенка”), так і історії інших народів (“Аттіла”, “Цар і море”, “Євшан”). Поет звертається до епох і подій, позначених національно-визвольними і державотворчими інтенціями — життя і діяльність гетьманів України, захист рідного краю від татарських навал тощо. Чернявський сприймав історію як чинник творення сучасності, тому важливою складовою його поетичної творчості є тема історичної

¹⁵ Зілинський О. Трудні шляхи зростання // Антологія української лірики. — Торонто, 1978. — С.25.

¹⁶ Бондар М. Поезія початку ХХ ст. // Історія української літератури: В 2 т. — К., 1987. — Т.1. — С.573.

¹⁷ Чернявський М. Твори: В 10 т. — Харків, 1927—31. — Т. 4. — С. 368.

пам'яті (“Сини України! Згадайте минуле...”, “Степ”, “Ти не загинеш, Україно...”, “Євшан”).

На окремих віршах поета позначилися тенденції символізму і декадансу. У вірші “Легенда” творчість осмислюється у символістичному ракурсі як можливість піднятися над тягарем земного життя, вірш “Коло груби” з циклу “Донецькі сонети” представляє характерний для декадансу мотив приреченості на неминучу смерть.

Художня структура поезії Чернявського перебуває у силовому полі мистецької довершеності української поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст., естетичного багатства її конститутивних засобів. Структурованість поетичного слова Чернявського найяскравіше виявляє композиційна організація його творів. Найчастіше поет звертається до прийому обрамлення (“Тиша”, “Не можу я...”, “Синє небо, синє поле...”). Показовий приклад строфічного обрамлення — вірш “Не можу я...”:

Не можу я
Весь вік ходити по землі
І в глиб її не зазирати.
І в світ од неї не злітати
На дум одважному крилі —
Не можу я. (326)

Обрамлення образними засобами доповнюється ритмомелодичним обрамленням — перший і останній рядки строфи чотиристопного ямбу вкорочені до двох стоп, що надає віршеві ритмічної чіткості, музичності, семантично акцентує лейтмотивні елементи. Менш характерний прийом паралелізму, хоча творчість Чернявського містить художньо виразні зразки паралелізму — такі вірші, як “Сніг падає з неба... Легкими листами...”, “Вогні життя”, “Народ”.

Поетична творчість Чернявського як елемент дискурсивно-типологічної системи, що визначає естетичну специфіку української поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст., засвідчує дискурсивну інтерференцію, співдію романтизму, неоромантизму, просвітництва, неокласицизму, елементів символізму й декадансу. Сам письменник зауважував у своїй творчості поєднання різних художніх напрямів, мотивуючи це пошуками відповідного кожній темі способу її розкриття. У листі (1907 р.) до Олекси Коваленка, упорядника антології “Українська Муза”, Чернявський відзначав: “Щодо літературної школи, то я еkleктик. Я не вважаю себе прихильником якої-небудь однієї з відомих мені літературних шкіл, або виключно одного напрямку й ніколи не зав’язував себе якими-небудь літературними доктринами або традиціями. На мою думку, кожна тема вимагає від письменника окремої, відповідної собі форми. Й тільки тоді, коли автор зможе дати їй таку форму, він одночасно з тим дає справжній літературний артистичний твір... Тому-то, коли я, дивлячись на свої писання не як автор, а як сторонній дослідувач, я помічаю на їх...сліді напрямків: романтичного рядом з реалістичним, модернізму й поруч пленеризму, а далі імпресіонізму й символізму. І всі ці напрямки мені однаково любі й дорогі, й я користуюся їми всіма, але ні одному з них не можу й не хочу віддатися цілком. Бо це значило б свідомо обмежити себе”¹⁸. Такий синтез дискурсивних типів характерний для української поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст. взагалі.

Свого часу Микола Євшан наголошував: “Серед українських письменників новішої доби займає Чернявський становище відокремлене. Ані з старшим поколінням, ані з молодшим не лучить його ніяка спільність тісніша, органічна, він

¹⁸ Цит. за: Плевако М. Микола Чернявський // Червоний шлях. — 1925. — № 11–12. — С. 240.

однаково близький і однаково чужий одному і другому”¹⁹. Творча індивідуальність Чернявського-поета репрезентує як розвиток традиційних для української літератури XIX ст. напрямів – романтизму і просвітництва, так і модерністичні течії, що сформувалися на рубежі XIX–XX ст. – неоромантизм, неокласицизм.

¹⁹ Євшан М. Микола Чернявський // Критика. Літературознавство. Естетика. – К., 1998. – С. 206.

Строчка

І племена, й роди єднала мова Словом, І гуртував обряд в задруги та спілки. Під ликом всіх богів – і три- й семиголовим – В одно зливався Край, в державу на віки...	Належно, як святих, узявши їх у пам'ять, Із темряви століть, з часів, що зникли в млі, Тим словом пом'янім, що вже й віки не сплямлять По всій нам лишеній окровленій землі.
---	---

(“Епілог”)

У Черкаському видавництві “Відлуння-Плюс” побачила світ епічна поема-легенда “Анти” (2002) Андрія Хименка (Химка) (1919–1991), багаторічного в'язня гулагівських таборів, до якого текст її повернувся із архівів КДБ лише в 1990 р. Видана коштом родини Хименків. Він автор трилогії про Івана Сірка (1990–1993).

Поема “Анти” присвячена 1600-річчю заснування Антської держави в Придніпров'ї. Як пише в передмові Іван Гришин-Грищук, “досконало володіючи засобами міфопоетики, Андрій Хименко художньою уявою сягає глибин людського єства антів – наших пращурів [...] поєднує різномірні елементи в єдину поетичну структуру. Канва, фабула, композиція, сюжет, нарешті персонажна система, де сакральні й земні вартості чітко розмежовані, дозволили йому витворити своєрідну символічну художню мову”. Пам'ятаймо: хто не знає свого минулого – не вартий майбутнього!

В.Л.

* * *

Стирає час і голоси, і лица
із пам'яті. Біднішають поля,
та не міліє при шляху криниця,
бо ж кажуть: в того руки не болять,
хто вміє всім своїм з людьми ділитися...

... Де непробудно спить уся країна,
розтринькавши і славу, і біду,
я омину все. І до вас прилину.
Опісля того, коли вас знайду, –
я поцілую руку України...

(“Мандри”)

“Зі Сковородою я маю стільки ниток, що, мабуть, і на тому світі зустрінемося...” – писав Володимир Підпалій (1936–1973), поет-шістдесятник з трагічною долею, автор збірок “Зелена гілка” (1963), “Повесіння” (1964), “Сковородинські думи” (К., Веселка, 2002).

Книжка містить цикл поезій “Григорій Сковорода” та поеми “Змагання Григорія Сковороди”, “Повернення в Кавраї”. “Ці вірші торкаються деяких питань філософії Сковороди, яку поет перекладає на мову потреб свого дня, – підсумовує у передмові до збірки Ярослав Розумний (Вінніпег, Манітобський університет). Але найкращі з них – це роздуми Підпалого над собою, над людиною та його суспільно-політичні коментарі, що часто переходять у мудрі афоризми або історіософські узагальнення”.

В.Л.

Слово і Час. 2004. №1